

RIVÁLIS ELMÉLETEK A JÓLÉTI ÁLLAMRÓL*

Gedeon Péter

(egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem,
Összehasonlító Gazdaságtan Tanszék)

Összefoglaló

A modern kapitalizmusban kialakuló jóléti államok különböznek egymástól. Miért jön létre az egyik országban liberális, a másik országban konzervatív, a harmadik országban szociáldemokrata jóléti állam? A magyarázatok maguk is különbözőek. Az egyes iskolák elméleti érvelésének rekonstrukciója révén szeretném megkeresni az elméletek közötti közös, illetve ütközési pontokat. Vajon kizárják vagy feltételezik egymást a jóléti állam kialakulását magyarázó rivális elméletek, mint analitikus konstrukciók? Négy olyan politikai gazdaságtani elméletet tárgyalok, amelyek számos vonatkozásban eltérnek egymástól, mégis összeköti őket az, hogy oksági kapcsolatot tételeznek fel a jóléti állam rezsimje és a társadalmi koalíciók sajátosságai között. (1) A hatalmi erőforrások tézise a teljes oksági láncot a társadalmi koalíciók → a kormányzat politikai jellege → jóléti rezsim kategóriáival írja le. (2) Az osztályközi koalíciók elméletében a kormányzat politikai jellege nem meghatározó változó, a társadalmi koalíciók fogalma pedig olyan közvetítő változóvá válik, amelyet analitikusan megelőz a munkaerőpiaci rezsim fogalma. Az elmélet teljes oksági sémája az alábbi: munkaerőpiaci rezsim → társadalmi koalíciók → jóléti rezsim. (3) A kapitalizmus változatai-iskola is meghatározónak tekinti a munkaerőpiaci rezsimet, de nem tekint el a kormányzat politikai jellegének hatásaitól sem. Részletes sémája a következő: munkaerőpiaci rezsim → társadalmi koalíciók, medián szavazó → a kormányzat politikai jellege → jóléti rezsim. (4) A politikai intézményi hatás elmélete a társadalmi koalíciók változóját a választási rendszer és a kormányzat politikai jellege közötti közvetítő változóként tekinti. A teljes magyarázat ebben az esetben a következő: a választási rendszer intézményi sajátosságai → társadalmi koalíció → a kormányzat politikai jellege → jóléti rezsim.

Kulcsszavak: jóléti állami rezsim ■ hatalmi erőforrások tézise ■ társadalmi koalíciók ■ munkaerőpiaci rezsim ■ választási rendszerek

A jóléti állam az iparosodás folyamatában létrejövő modern kapitalizmus terméke. A kapitalizmus, mint a termelési tényezőket áruvá változtató piaci társadalom, nem nélkülözheti a társadalmi egyenlőtlenségeket és a piaci kockázatokat mérséklő jóléti államot. De ahogyan a kapitalizmusok fajtái, úgy a jóléti államok is különböznek egymástól. Hogyan magyarázhatjuk a jóléti államok különbözőségét? A magyarázatok maguk is különbözőek. Az alábbiakban azokat az egymással versengő és/vagy egymást kiegészítő politikai gazdaságtani

* A tanulmány a TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0005 számú kutatásának keretében készült. Köszönettel tartozom két anonim bírálónak a kéziratához fűzött értékes megjegyzéseikért.

elméleteket mutatom be, amelyek választ keresnek arra a kérdésre, miért jönnek létre különböző jóléti állami rezsimek a fejlett kapitalista társadalmakban. Nem a jóléti állami rezsimek fejlődési tendenciáit és változásait kívánom felvázolni, nem azt kívánom eldönteni, melyik magyarázat illeszthető jobban a tényekhez. Céлом az, hogy az egyes iskolák elméleti érvelésének rekonstrukciója révén megtaláljam az elméletek közötti közös, illetve ütközési pontokat. A dolgozat központi kérdése az, hogy kizárják vagy feltételezik-e egymást a jóléti állam kialakulását magyarázó rivális elméletek, mint analitikus konstrukciók?

Az egyes jóléti államokat az irodalomban többféleképpen osztályozzák.¹ Induljunk ki a legelfogadottabb tipológiából. Eszerint a jóléti állam három típusát különböztethetjük meg: a jóléti állam lehet liberális (reziduális), konzervatív (korporatív) és szociáldemokrata (univerzális) (Esping-Andersen, 1991). Az egyes típusok alapvetően a társadalmi rétegződésre kifejtett hatásukban különböznek, e hatás különbözősége mögött pedig a jóléti állam eltérő intézményi sajátosságai és finanszírozási technikái állnak. A liberális jóléti állam a rászorultakat támogatja az adófizetők pénzéből, ezért viszonylag kevés erőforrást oszt el újra a rászorultak között. A nem rászorult állampolgárok magánszerződések megkötése révén védekezhetnek a piaci kockázatok ellen. Ez a jóléti rezsim ily módon társadalmi dualizmust tart fenn. A szociáldemokrata jóléti állam magas szintű ellátást biztosít állampolgári jogon, jelentős mennyiségű erőforrást oszt el újra az állampolgárok között. Ezért ez a jóléti rezsim csökkenti a társadalmi egyenlőtlenségeket. A konzervatív jóléti állam bőkezű ellátásait foglalkoztatási státuszhoz köti, ezzel reprodukálja a foglalkoztatási státuszhoz kapcsolódó egyenlőtlenségeket. A konzervatív jóléti államnak a társadalmi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatása a másik két variáns közé pozicionálja ezt a rezsimit. A három variáns jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat A jóléti állam három típusa

Rezsim-tulajdonságok	Rezsimek		
	Liberális	Konzervatív	Szociáldemokrata
Lefedett népesség	szelektív	foglalkoztatottak	univerzális
A piac jóléti szerepe	erős	gyenge	gyenge
A megcélzott népesség	szegények	(férfi) foglalkoztatottak	minden állampolgár
Dekommodifikáció	gyenge	közepes	erős
Defamilizáció	gyenge	gyenge	erős
(Re-)kommodifikáció	közepes	gyenge	erős
Újraelosztás	gyenge	gyenge	erős
A szegénység csökkentése	alacsony	közepes	jelentős

Forrás: Hicks és Esping-Andersen, 2005: 513.

Miért jön létre az egyik országban liberális, a másik országban konzervatív, a harmadik országban szociáldemokrata jóléti állam? A kérdésre adható

válaszok közül négyet tárgyalok, (1) a hatalmi erőforrások tézisé (Power Resource Thesis – PRT), (2) az osztályközi koalíciók elméletét, (3) a kapitalizmus változatai (Varieties of Capitalism – VoC) iskola elméletét, végül a (4) politikai intézményi hatás elméletét. E magyarázatok számos vonatkozásban eltérnek egymástól, mégis összeköti őket az, hogy oksági kapcsolatot tételeznek fel a jóléti állam rezsimje és a társadalmi koalíciók sajátosságai között. Az egymástól eltérő elméletek közös magja tehát a társadalmi koalíciók → jóléti rezsim, elemi oksági sora. Ugyanakkor az egyes elméletek különböznek abban, ahogyan a társadalmi koalíciók változóját beillesztik a magyarázat teljes oksági láncolatába.

A PRT a teljes oksági láncot a társadalmi koalíciók → a kormányzat politikai jellege → jóléti rezsim kategóriáival írja le. Az osztályközi koalíciók elméletében a kormányzat politikai jellege nem meghatározó változó, a társadalmi koalíciók fogalma pedig olyan közvetítő változóvá válik, amelyet analitikusan megelőz a munkaerőpiaci rezsim fogalma. Ebben az elméleti keretben a társadalmi koalíciók jellegét nem határozzák meg előzetesen a társadalmi csoportoknak a gazdaság társadalomszerkezetéből levezethető érdekei, mivel ezeket az érdekeket a munkaerőpiac sajátosságai is alakítják. Ezért a társadalmi csoportok közötti koalíciók a munkaerőpiaci rezsim sajátosságainak megfelelően jönnek létre. Az elmélet teljes oksági sémája tehát az alábbi: munkaerőpiaci rezsim → társadalmi koalíciók → jóléti rezsim. A VoC iskola is meghatározónak tekinti a munkaerőpiaci rezsimet, de nem tekint el a kormányzat politikai jellegének hatásaitól sem. Részletes sémája a következő: munkaerőpiaci rezsim → társadalmi koalíciók, medián szavazó → a kormányzat politikai jellege → jóléti rezsim. A politikai intézményi hatás elmélete a társadalmi koalíciók változóját a választási rendszer és a kormányzat politikai jellege közötti közvetítő változónak tekinti. A teljes magyarázat ebben az esetben a következő: a választási rendszer intézményi sajátosságai → társadalmi koalíció → a kormányzat politikai jellege → jóléti rezsim.

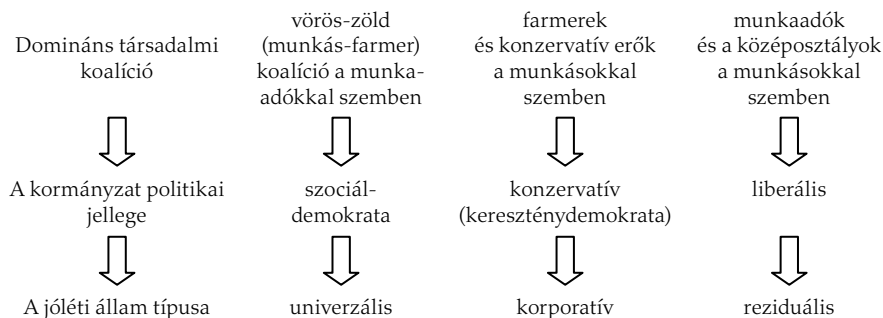
A HATALMI ERŐFORRÁSOK TÉZISE (PRT)

Gøsta Esping-Andersen szerint a jóléti állam különböző típusai a dekommodifikáció² különböző szintjeit hozzák létre. A dekommodifikáció az áruvá változtatott munkaerőnek a piaci kényszerektől való függetlenedését jelenti. „A társadalom megfosztása azon intézményi rétegeitől, melyek a munkaszereződéstől függetlenül is biztosították a társadalmi reprodukciót, azt jelentette, hogy az emberek áruvá váltak. Ezzel szemben a modern szociális jogok kialakulása a tiszta árujelleg fellazulását hozza magával. A dekommodifikáció megjelenik, ha egy szolgáltatást jogként nyújtanak, és ha egy személy a piacra való támaszkodás nélkül is képes biztosítani létfenntartását.” (Esping-Andersen,

1991: 119.) „A dekommodifikáció erősíti a munkást és csökkenti a munkaadó abszolút fennhatóságát. Pontosan ez az az ok, amiért a munkaadók mindig is szemben álltak a dekommodifikációval.” (Esping-Andersen, 1991: 120.)

A dekommodifikáció tehát a fenti érvelés szerint a munkavállalók érdekeit szolgálja a munkaadók érdekei *ellenében*. Ha a munkavállalók érdekérvényesítő képessége a munkaadókkal szemben erős, akkor a dekommodifikáció is erősebb lehet, ha a munkavállalók gyengék, a dekommodifikációs hatás is gyenge lesz. A liberális (más néven reziduális) jóléti állam a dekommodifikációnak az alsó, a szociáldemokrata (más néven univerzális) jóléti állam pedig a felső szintje. A liberális jóléti állam a munkások politikai képviselőitnek gyengeségére, a szociáldemokrata jóléti állam pedig annak erejére épül. Az erős szakszervezetek és szociáldemokrata pártok rákényszeríthetik a munkaadókat arra, hogy a társadalmi békéért *cserében* vállalják a jóléti állam terheit. Ily módon a jóléti állam típusát a társadalmi szereplők koalícióinak hatalmi erőforrásai döntenek el. A társadalmi koalíciók a gazdaság társadalomszerkezete által kialakított érdekellentétek mentén szerveződnek: a munkaadók viaskodnak a munkavállalókkal, és az az oldal győz, amelyik egyéb társadalmi csoportokat tud maga mellé állítani. A PRT magyarázó sémáját az 1. ábra mutatja be.³

1. ábra A PRT magyarázó sémája

A magas szinten dekommodifikáló univerzális jóléti állam történetileg a vörös-zöld koalíció létrejöttén alapul: a munkások önmagukban nem elég erősek egy kiterjedt jóléti állam létrehozásához, de a munkás-farmer politikai szövetség már biztosítja az ehhez szükséges politikai erőt. Reziduális jóléti állam olyan országokban alakul ki, amelyekben a vörös-zöld koalíció nem jöhet létre, mert az agrárszektor társadalmi súlya az adott országban elenyésző. Ekkor a mérleg nyelve a középosztály: ha a középosztály a munkaadókkal lép koalícióra a munkavállalókkal szemben, akkor a jóléti állam reziduális lesz. A konzervatív (más néven korporatív) jóléti állam kialakulásának oka az, hogy a farmerek a munkaadókkal lépnek koalícióra a munkavállalókkal szemben. A PRT-tézis szerint a jóléti államok variánsai a második világháború előtt kez-

dődő történelmi folyamat termékei. A jóléti állam aranykorát jelentő 1945 utáni időszakban a korábban induló folyamatok útfüggő módon képesek fenntartani magukat. A gazdasági fejlődéssel ugyan az agrárszektor társadalmi jelentősége egyre csökken, de a jóléti államot támogató társadalmi koalíciókban a középosztály veszi át a farmerek szerepét. Eszerint az univerzális jóléti államban a szociáldemokrata pártok és a szakszervezetek képesek megszerezni a középosztályok támogatását, míg a másik két variánsban a középosztályok a liberális, illetve a konzervatív politikai erőket támogatják. Ily módon a jóléti állam különböző típusai stabilizálják önmagukat (Esping-Andersen, 1991: 129-131.). E magyarázó sémát a 2. ábra foglalja össze.

2. ábra A PRT módosított magyarázó sémája

AZ OSZTÁLYKÖZI KOALÍCIÓK ELMÉLETE

A PRT az ekvivalencia tézisére épül, mutat rá Swenson (2002: 8.). Eszerint a különböző országokban a hasonló osztályok érdekei megegyeznek egymással. A társadalmi konfliktusok a homogén osztályok közötti konfliktusok, míg a jóléti államok közötti különbségek a hasonló osztályok közötti erőviszonyok különbségeiben gyökereznek. Az osztályközi koalíciók elmélete⁴ szerint azonban a PRT nem képes megmagyarázni a jóléti állam tényleges fejlődését. A történeti példa a liberális jóléti államot reprezentáló USA, szemben a szociáldemokrata jóléti államot képviselő Svédországgal a 30-as években. Ebben az időszakban a New Deal a svédországinál jelentősebb szociálpolitikai változásokat eredményezett. A New Deal mögött azonban nem állt sem erős szakszervezet, sem erős szociáldemokrata vagy kereszténydemokrata párt. Svédországban a szociáldemokraták már a 30-as évektől kormányon voltak, a jóléti állam fejlődése mégis csak az 1940-es és 50-es években gyorsult fel, ekkor hagyta maga mögött Svédország a jóléti állam kiterjesztésében az Egyesült Államokat. A PRT nem tud választ adni arra a kérdésre, hogy változatlan intézmények és erőegyensúlyok hogyan hozhatnak létre jelentősen különböző eredményeket. A

válaszhoz ugyanis fel kell adni az ekvivalencia téziséét, mondja Swenson. A jóléti állam rezsimjeinek különbségei tehát nem a homogén osztályok közötti erőviszonyokból, hanem az inhomogén munkáltatók (kapitalisták) és munkavállalók (munkások) osztályközi koalícióinak eltéréseiből vezethetők le. Ebből következik az az állítás, hogy a jóléti állam különböző rezsimjei nem jöhettek volna létre a munkaadók bizonyos csoportjainak támogatása nélkül.⁵

A munkaadói és munkavállalói csoportok koalícióját megalapozó közös érdekek léte a jóléti állam kettős funkciójából érthető meg. A jóléti állam egyszerre lát el újraelosztási és piacszabályozási funkciót: „a szociálpolitika gyakran úgy szabályozza a kapitalisták közötti versenyt, hogy megvédi politikailag jelentős szegmensük profitját (social policies often regulate competition among capitalists in ways that protect the profits of a politically significant portion of them).” (Swenson, 2004: 3.). A PRT dekommodifikáció fogalma azért félrevezető – mondja Swenson –, mert csak az *újraelosztási funkciót* tartja szem előtt, és elvonatkoztatja a *szabályozási funkciótól*. Ha ez utóbbira is tekintettel vagyunk, akkor megértjük azt, miért támogatják a munkaadók a jóléti államot kiépítő reformokat abban az esetben is, ha a jóléti újraelosztás hatása számukra kedvezőtlen. A munkavállalók egyes csoportjai az újraelosztási, a munkaadók egyes csoportjai a piacszabályozási hatásért szorgalmazhatnak szociálpolitikai intézkedéseket. Ezért a szociálpolitikai csomagokat a munkaadók nem valamiért *cserében*, hanem önmagában vett értékéért támogatják (Swenson, 2004: 11.).

A munkaadói érdekeket a munkaerőpiaci szabályozás formálja: különböző munkaerőpiacok különböző munkaadói érdekeket intézményesítenek. Az osztályközi koalíciók elmélete szembeállítja a kartellizmus és szegmentalizmus munkaerőpiaci rezsimjét a szolidarizmus rezsimjével. A kartellizmus kollektív munkaadói stratégia a bérek és juttatások minimumának biztosítására. A kartellizmus lehet tárgyalásos vagy egyoldalú. A tárgyalásos kartellizmus kiemeli a bérmeghatározást a munkaadók között folyó versenyből, meggátolja azt, hogy a versenytársak, a piacra újonnan belépő vállalkozók a bérek *csökkentésével* juthassanak versenyelőnyhöz. A szakszervezetek segíthetnek a bérszint minimumának kikényszerítésében a kartellen belüli csalókkal és az új belépőkkel szemben. Az egyoldalú munkaadói kartell a szakszervezeteket feleslegessé teszi. Ebben az esetben a munkaadók harcolnak a szakszervezetek ellen, mert féltik döntési szuverenitásukat.

A szegmentalizmus decentralizált vállalati szintű stratégia a más vállalatok béreihez és juttatásaihoz képest *magasabb* bérek és juttatások biztosítására. Miért érdeke a munkaadónak a piaci egyensúlyi bérnél magasabb bért fizetni? A hatékony bér elmélete szerint azért, mert a munkás hatékonysága egyenesen arányos azzal a magasabb bérrel, amelyet az alternatív foglalkoztatásban szereshető bérekhez képest kap. „A jobb munkaadó jobb munkásokra tesz szert.” (Swenson, 2002: 25.) Ha a vállalatok a versenybér szintjénél magasabb

béreket fizetnek, akkor kényszerű munkanélküliséget okoznak. A magas bérekkel a munkaadók a vállalat kapuinál sorbaállást idéznek elő, és válogathatnak a munkások között. A jóléti kapitalizmus keretében a vállalatok a bérek mellett egyéb juttatásokat is adhatnak alkalmazottaiknak beteg-, nyugdíj-, és munkanélküliség elleni biztosítás, sport, kulturális és egyéb szolgáltatások formájában. A szegmentalista vállalat és alkalmazottai között osztályközi szövetség jöhet létre. A tárgyalásos szegmentalizmus esetében a munkaadók és a szakszervezetek közösen szabályozzák a szegmentalista gyakorlatot.

A szolidarizmus nem a bérek és juttatások minimumát, hanem *maximumát* rögzíti. A vállalatok nem a piaci egyensúly feletti, hanem *alatti* béreket fizetnek. A munkaerő szűkös lesz: hiány lép fel az adott bérért munkát vállalók között. A munkaadók állnak sorba azért, hogy az adott bérszínvonalon munkásokat alkalmazhassanak. Külön-külön minden vállalat szívesen emelne bért, de ez csak akkor vezetne a kívánt eredményre, ha a többi vállalat ezt nem tenné vagy nem tehetné meg. A szolidarizmus tehát erősen ösztönzi a potyautas viselkedést. A potyautások kizárását a munkaerőpiacról a centralizált bérmegállapodási rendszer biztosítja.

A szolidarizmus anti-szegmentalista és anti-kartellista: a munkaerő szűkössé tétele feleslegessé teszi a kartellizmust. Nincsen szükség a szakszervezetekre a bérek aladúcolásához, az alacsony bér–alacsony ár verseny megakadályozásához, a munkaerő szűkössége önmagában elvégzi ezt a feladatot. A centralizált alku tárgyalóasztalához kényszerített szakszervezetek együttműködnek a munkaadókkal a szolidarisztikus munkaerőpiac irányításában, mivel nekik is érdekük a bérek kiegyenlítése.

A szegmentalisták a válságban is vonakodnak csökkenteni a béreket és juttatásokat – szemben versenytársaikkal. Ezért támogatják a jóléti államot, mondja Swenson. A jóléti állam adóival terheket ró a bérek csökkentése révén versenyezni kívánó vállalatokra, csökkentve ezzel az árversenynek a szegmentalista vállalkozókra gyakorolt nyomását. A kartellisták is ki vannak téve az alacsony bérrel – alacsony árral versengőknek, ők is támogatják a jóléti államot válságos időkben. A válság elmúltával ez a támogatás csökken.

A szolidarizmus rezsimjében a munkaadók a válság-mentes időszakokban is támogatják a jóléti államot. A kötelező jóléti törvénykezés megakadályozza az egyes vállalatokat abban, hogy béren kívüli juttatásokkal versenyezzenek a szűkös munkaerőért. A szociális törvényhozás kiveszi a vállalati juttatásokat a munkaerőpiaci versenyből.

A kartellizmus–szegmentalizmus munkaerőpiaci rezsimje a munkaadók és munkavállalók decentralizált eloszlását feltételezi. Ilyen munkaerőpiaci rezsim az Egyesült Államokban jött létre és maradt fenn. A szolidarizmus munkaerőpiaci rezsimje a munkaadók és munkavállalók centralizációját feltételezi. Ez a centralizáció Svédországban történt meg. Ily módon az USA és Svédország más

jóléti államot hozott létre. Swenson érvelését az amerikai és a svéd modell összehasonlításáról a 2. sz. táblázat foglalja össze.

2. táblázat. Az amerikai és a svéd modell összehasonlítása

	USA	Svédország
Munkaadói és munkavállalói érdekszervezetek	széttagoltak	Centralizáltak
Munkaadók és szakszervezetek viszonya	ellenséges	kompromisszum kereső
Munkaerőpiaci rezsim	kartellizmus és szegmentalizmus	Szolidarizmus
Bérek	bérekülönbségek fenntartása, bérek az egyensúlyi bér felett	bérek kiegyenlítése, bérek az egyensúlyi bér alatt
Munkaerőpiaci egyensúly	nincsen egyensúly, munkaerő túlkínálata	nincsen egyensúly, munkaerő túlkereslete
Jóléti juttatások	jóléti kapitalizmus (vállalati szintű juttatások)	vállalati jóléti juttatások és szolgáltatások eltörlése
Gazdasági válság	érdekeltséget teremt a munkaadók számára a jóléti állam kiépítésében	nincsen jelentős hatása a munkaadók érdekeire a jóléti állam vonatkozásában
A jóléti állam szabályozási hatása	a jóléti állam adóival terheket ró a bérek csökkentése révén versenyezni kívánó vállalatokra, csökkentve ezzel az árverseny nyomását	a szociális törvényhozás kiveszi a vállalati juttatásokat a munkaerőpiaci versenyből

A decentralizált amerikai munkaerőpiaci rezsim talaján a jóléti állam iránti igény a gazdasági válság idején megnő, mivel a válság hatására felerősödik a bérek csökkentése révén versengő vállalatok nyomása. Ezt a nyomást csökkenti a jóléti állam kiterjesztése: a jóléti állam finanszírozási igénye a nem kartellista-szegmentalista vállalkozásokra korábban nem létező terhet ró. Swenson magyarázata szerint a jóléti állam kiterjesztésének a vállalkozók közötti versenyre ható szabályozási hatása van, ez teremtette meg a New Deal bevezetését támogató kartellista-szegmentalista osztályközi társadalmi koalíciót.

A PRT egyes képviselői szerint azonban a fenti elemzés téves: a New Deal keretében kiépülő jóléti államot nem a kartellista-szegmentalista vállalkozásoknak a jóléti államot támogató politikai szerepvállalása, hanem általában a vállalkozók politikai erejének gyengülése tette lehetővé. Ha nem csökken az üzleti világ szereplőinek a hatalma, akkor nincsen amerikai társadalombiztosítási törvény (Hacker és Pierson, 2002: 298–99., 309.) Hacker és Pierson úgy érvelnek, hogy a vállalkozók hatalma a Nagy Válság előtt a tőke mobilitásán

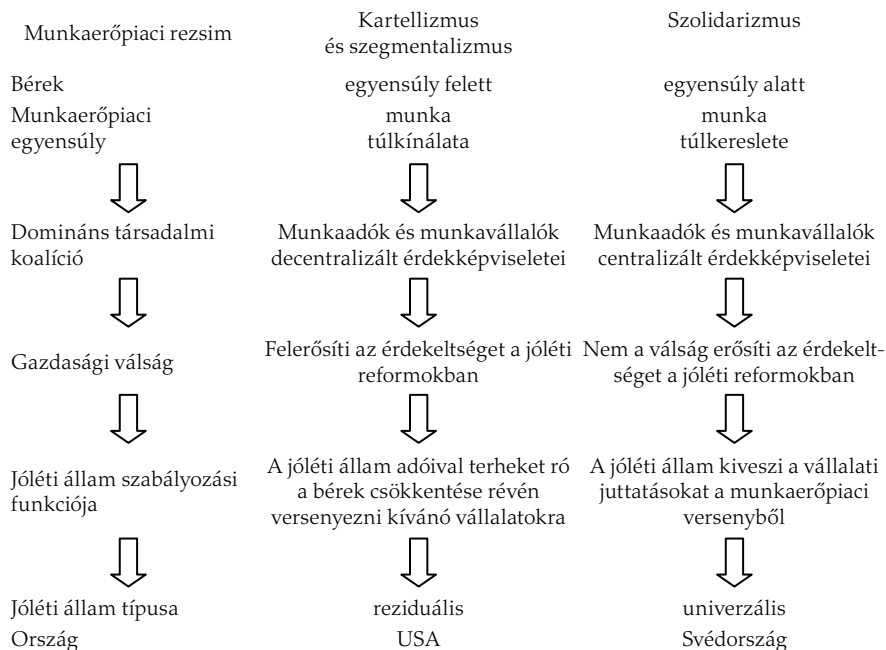
alapult. Amerikában a politika decentralizált volt, a politikai döntések nagyrészt a tagállamokban születtek meg. A tőke *strukturális* hatalma, az egyes tagállamokkal szemben, a kivonulással való fenyegetésen alapult. Ez változott meg a válság hatására: ekkor a politikai hatalom a központi állam szintjére koncentrálódott. A központi államot a vállalkozók már nem fenyegethették azzal, hogy számukra kedvezőtlen politikák esetében az exit opciót választják. Más szóval, a központi hatalom erősödése együtt járt a vállalkozói hatalom gyengülésével. Ezt az üzleti élet szereplői csak *instrumentális* hatalmuk növelésével, a központi állam politikai döntéseinek képviselőik révén történő befolyásolásával ellensúlyozhatták volna. A Nagy Válság azonban az üzleti szereplők instrumentális hatalmának erősödését is gátolta: az Egyesült Államokban jelentős szavazói támogatással a Demokrata Párt került hatalomra. Ezek az intézményi és politikai változások tették lehetővé az amerikai jóléti állam létrehozását (Hacker és Pierson, 2002: 314.; 2004: 109.).

Az osztályközi koalíciók elmélete az univerzális svéd jóléti állam kialakulását és sajátosságait a szolidarizmus munkaerő piaci rezsimjére vezeti vissza. A centralizált svéd munkaerőpiaci rezsimek talaján a munkaadók közös érdeke a vállalati jóléti juttatások korlátozása. E közös érdek azonban a kollektív cselekvés paradoxonának foglya: egyénileg minden vállalkozó érdekelt abban, hogy a juttatások növelése révén növelje részesedését a szűkös kínálatú munkaerőpiacon. E paradoxont oldja meg a jóléti állam azzal, hogy a vállalkozók helyett nyújt jóléti juttatásokat. Ezzel ugyanis korlátozza a potyautas viselkedést. A svéd jóléti állam kiterjedése mögött tehát ismét a munkaadók és munkavállalók osztályközi koalíciója áll. E magyarázat szerint az amerikai jóléti állam azért reziduális, mert az osztályközi koalíció érdeke a jóléti állam kiterjesztésében a gazdasági válság elmúlásával gyengül. A svéd jóléti állam univerzális, mert az osztályközi koalíció érdeke a jóléti állam kiterjesztésében nem a gazdasági válsághoz, hanem a munkaerőpiaci rezsimek centralizált jellegéhez kötődik. Ezért a szolidarizmus hosszabb távon állampolgári jogaikat élvezett, magas szintű szolgáltatásokat nyújtó jóléti állammal helyettesíti a vállalatok által biztosított jóléti kapitalizmust. Az univerzális jóléti állam intézményeit Svédországban nem a szociáldemokrata kormányok, hanem a munkaadók és munkavállalók centralizált érdekcsoportjai szorgalmazták. A szakszervezetek és munkaadói érdekszervezetek jóléti reformjavaslatok sokszor radikálisabbak voltak, mint a szociáldemokrata kormány eredeti reformelképzelései (Swenson, 2002: 11., 267.).

Az osztályközi koalíciók elméletének magyarázatát a 3. ábra foglalja össze.

E séma szerint tehát a jóléti állami rezsimek tulajdonságai a munkaerőpiaci rezsimek talaján kialakuló osztályközi koalíciók sajátosságaiból vezethetők le. A kormányzat politikai jellege ebben az elméleti keretben nem fontos magyarázó változó (McCarty és Pontusson, 2009: 14.).

3. ábra Az osztályközi koalíciók elméletének magyarázó sémája

A KAPITALIZMUS VÁLTOZATAI (VOC) ISKOLA ELMÉLETE

A VoC elmélete az osztályközi koalíciók elméletéhez hasonlóan a jóléti állam különböző változatait a munkaerőpiac különböző sémáival hozza összefüggésbe. Estevez-Abe, Iversen és Soskice szerint a jóléti állam létrehozása a munkaerőpiaci kudarcokra adott válasz (Abe, Iversen és Soskice, 2001). A piaci kudarc a humán tőkébe való beruházás ösztönzésével kapcsolatos: a munkavállalók csak abban az esetben vállalják a specifikus tudást eredményező képzés költségeit, ha a jóléti állam biztosítja azt, hogy a megszerzett képzettség hasznosítható lesz.

A képzettség eltérő mértékben eszközspecifikus (azaz hordozható). A képzettség tehát lehet (1) vállalatspecifikus, (2) ágazatspecifikus és (3) általános. A vállalatspecifikus képzettség az adott vállalatnál a gyakorlatban szerzhető meg, és nem hordozható. Ez a képzettség csak az adott vállalat munkaadói számára értékes. Az ágazatspecifikus képzettség tanoncként és szakképzés keretében szerzhető meg. Az adott ágazatban minden munkaadó elismeri. Az általános képzettséget minden munkaadó elismeri, értéke független a vállalat vagy az ágazat típusától.

A VoC iskola szerint a modern kapitalizmusban különböző termelési rezsimeket találhatunk. A különböző termelési rezsimek különböző képzettségű

munkaerőt igényelnek. Így a fordista tömegtermelés nem igényel magasan képzett munkaerőt. A részekre bontott és sztenderdizált munkafeladatokat általános képzettséggel rendelkező betanított munkások végezhetik. A fordista tömegtermelés rezsimje található meg a hagyományos feldolgozóipari ágazatokban az Egyesült Államokban (autógyártás és más tartós fogyasztási cikkek termelése). A diverzifikált tömegtermelés (DMP) rezsimje már olyan munkásokat igényel, akiknek magas szintű tudásuk van vállalatuk termékeiről és eszközeiről. A munkások számos termelési feladat elvégzésére képesek, és számos termelési problémát oldanak meg önállóan. Mindez vállalatspecifikus képzettséget igényel. A DMP rezsimre példa a japán autógyártás, és a szórakoztató-elektronikai termékek termelése. A diverzifikált minőségi termelés (DQP) rezsimje ágazat- és vállalatspecifikus tudással rendelkező magasan képzett munkaerőt igényel. Ilyen rezsim a német minőségi ipari termékek termelése.

A vállalatspecifikus képzettség értéktelen a vállalaton kívül. A vállalattól elküldött munkaerő elveszíti értékét, más vállalatnál, ha egyáltalán alkalmazák, specifikus képzettség hiányában csak jóval alacsonyabb bérre számíthat. Ezért a munkások csak akkor ruháznak be ilyen képzettségbe, ha foglalkoztatás-védelmet kapnak. Az ágazatspecifikus képzettség birtokában a munkások jövedelemvesztés nélkül mozoghatnak az ágazaton belüli vállalatok között. Ezért az ágazatspecifikus képzettségbe való beruházás nem foglalkoztatás-, hanem munkanélküliség-védelmet igényel. A munkások akkor ruháznak be ágazatspecifikus tudásba, ha a foglalkoztatástól függetlenül garantálják jövedelmüket. A munkanélküliség-védelem kereset-arányos juttatással és a bérszint védelmével teremt biztonságot. A munkanélküli segély időtartamának megnövelése is fontos lehet, ez is növeli a biztonságot: elegendő időt enged a munkanélkülinek arra, hogy az ágazaton belül találjon újra munkát magának. Foglalkoztatás- és munkanélküliség-védelem hiányában a munkások általános, hordozható képzettségbe ruháznak be, így védekeznek a munkaerőpiaci kockázatokkal szemben. Az általános képzettséget igénylő vállalatok nem érdekeltek a foglalkoztatás-védelemben, mivel a foglalkoztatás-védelem olyan specifikus képzettségbe való beruházásra ad ösztönzést, amelyet az általános ismereteket igénylő vállalatok nem keresnek. A munkabér védelme felerősíti a foglalkoztatás- és munkanélküliség-védelem hatásait, mivel csökkenti annak kockázatát, hogy a specifikus képzettség által elérhető bérszint a jövőben csökkenhet. Ha az életkereset várható szintje bizonytalan, a munkás nem ruház be specifikus tudásba. Az (1) ágazatspecifikus, (2) ágazat- és vállalatspecifikus és (3) általános képzettség vonatkozásában az alkalmazotti bér védelme és a munkanélküli juttatás védelme azonos irányban mozog. Az első két esetben mindkettő magas, a harmadik esetben mindkettő alacsony. A vállalatspecifikus képzettség esetében az alkalmazotti bér védelme magas, de a munkanélküli juttatás védelme alacsony szintű.

A VoC iskola (Estevez-Abe, Iversen és Soskice, 2001) tehát a jóléti állami beavatkozás eltérő rezsimjeit a munkaerőpiaci rezsimek különbségeire vezeti vissza, a munkaerőpiaci rezsimek különbségeit pedig az alkalmazott munkaerő képzettségének különbségeivel határozza meg. Ily módon az eltérő munkaerőpiaci rezsimek eltérő jóléti rezsimeket eredményeznek. Ezt az összefüggést a 4. ábra mutatja be.

4. ábra Jólét termelési rezsimek

		Foglalkoztatás-védelem szintje	
		alacsony	magas
Munkanélküliség elleni védelem szintje	magas	ágazatspecifikus képzettség példa: Dánia	ágazat- és vállalat- specifikus képzettség példa: Németország
	alacsony	általános képzettség példa: USA	vállalatspecifikus képzettség példa: Japán

Forrás: Estevez-Abe, Iversen és Soskice, 2001: 154.

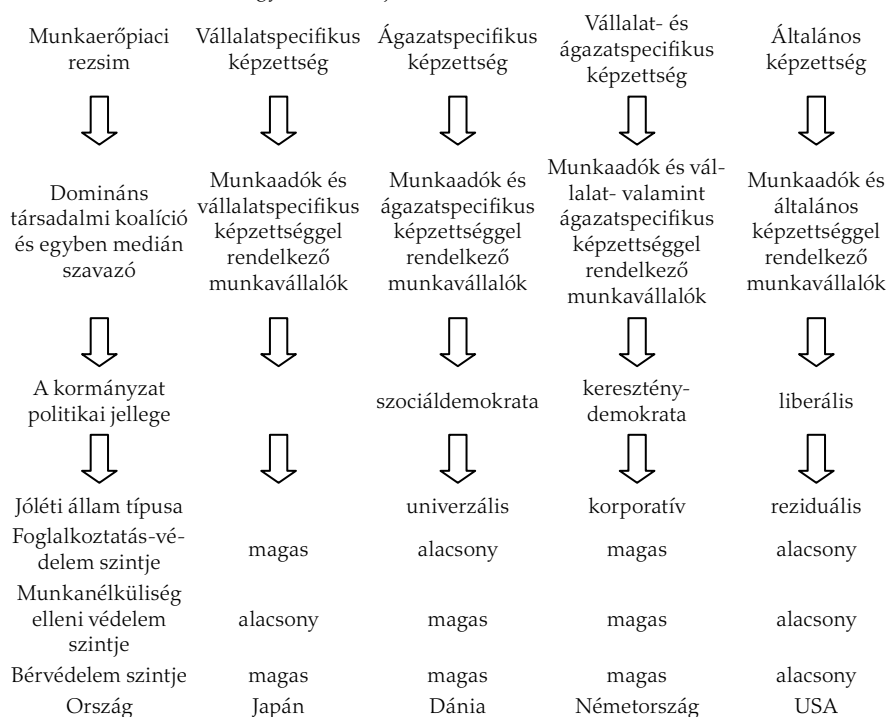
A jóléti állam, szemben a munkaadókkal, hitelt érdemlően ígér szociális védelmet. A jóléti állam tehát korrigálja az adott termelési rezsim által igényelt képzettség megszerzéséhez kapcsolódó piaci kudarcot. A jóléti állam eltérő típusai kiegészítik és feltételezik a különböző képzési egyensúlyokat.

A munkaerőpiaci rezsim sajátosságai közvetlenül is magyarázzák a jóléti rezsim sajátosságait, de a munkaerőpiaci rezsim és a jóléti rezsim között közvetett összefüggés is van. A különböző munkaerőpiaci rezsimek ugyanis különböző tulajdonságokkal rendelkező munkavállalókat szaporítanak el egy adott népességben. Ily módon az egyes munkaerőpiaci rezsimekben más és más tulajdonságú munkavállalók választódnak ki medián szavazóként. A különböző tulajdonságú medián szavazók pedig különböző politikai pártokat segíthetnek a hatalomba (Estevez-Abe, Iversen és Soskice, 2001: 182.). Az általános képzettséget igénylő fordista tömegtermelés munkaerőpiaci rezsimje a hordozható tudással rendelkező, és ezért mobil munkást teszi meg medián szavazónak. Ez a szavazó nem igényel többet a reziduális jóléti államnál, mivel képes a piaci kockázatokhoz piacokonform módon alkalmazkodni, ezért konzervatív-liberális politikai pártokat is támogathat. A vállalatspecifikus tudást igénylő DMP munkaerőpiaci rezsimjében a munkavállaló a munkahely védelmét garantáló vállalati modellben érdekelt, ezért a medián szavazó ebben a modellben sem igényel magas színvonalú állami gondoskodást. Az ágazatspecifikus tudást igénylő munkaerőpiaci rezsimben a munkavállaló érdekelt a

magas szintű munkanélküli segélyben, ezért a medián szavazó az univerzális jóléti államot fenntartó szociáldemokrata pártokat támogatja. Az ágazat- és vállalatspecifikus tudást igénylő DQP munkaerőpiaci rezsimben a munkavállaló, mint medián szavazó, a munkanélküliséggel szembeni védelem mellett munkahelyének védelmében is érdekelt, ezért a munkaerő kínálatot korlátozó, és a már foglalkoztatottakat védő korporatív jóléti államot fenntartó kereszténydemokrata pártokat támogatja.

A VoC elmélet érvelését az 5. ábra foglalja össze.

5. ábra A VoC-elmélet magyarázó sémája

A VoC iskola nem három, hanem négy jóléti rezsimet különböztet meg. Ennek oka az, hogy ez az elmélet a képzettségnek, mint a modell független változójának nem három, hanem négy variánsát különbözteti el egymástól és a négyfajta változónak négyfajta kimenetet feleltet meg. Ezért e modellben a japán jóléti rezsim az Esping-Andersen-féle tipológián kívül kerül.

A VoC iskola magyarázata körkörös, mutat rá McCarty és Pontusson: az elmélet szerint egyrészt a szociálpolitika indokolja a specifikus készségek megszerzésébe való beruházást, másrészt a specifikus tudásba való beruházás ma-

gyarázza a szociálpolitikát. Ily módon a két változó közötti összefüggés nem lehet oksági. Az oksági magyarázathoz vissza kell nyúlni a PRT-hez: az osztályok közötti erőviszonyok és a kormányzat politikai jellege lehet a jóléti állami rezsimek közötti eltérések oka, és ezek az eltérések magyarázhatják azt, miért ruháznak be a munkások különböző készségek megszerzésébe (McCarty és Pontusson, 2009: 12.). Más szóval: a kritika arra mutat rá, hogy a VoC iskola nem tematizál olyan fontos összefüggéseket, amelyek a PRT központi mondanivalójához tartoznak és amelyek oksági összefüggés keretébe illeszthetik a VoC-paradigma elemzését a képzettség és a jóléti állam közötti kapcsolatról.

A POLITIKAI INTÉZMÉNYI HATÁS ELMÉLETE⁶

Ez az elmélet arra hívja fel a figyelmet, hogy a politikai intézményi formák nem közömbösek a politikai döntések tartalma iránt. Különböző intézményi konfigurációk különböző politikai kimeneteket eredményezhetnek. Konkrétabban, az eltérő választási rendszerek eltérő jóléti rezsimeket támogatnak. Az elmélet érvelése az alábbi logikát követi: a választási rendszer intézményi sajátosságai → társadalmi koalíció → a kormányzat politikai jellege → jóléti rezsim.

A kormányzat politikai beállítottsága eldönti az elosztási kimenetek sajátosságait, a kormányzat politikai beállítottságát pedig az egyes választási rendszerek sajátosságaival összefüggő koalíciós dinamika különbségei határozzák meg. A pártok osztályokat vagy osztálykoalíciókat képviselnek. A koalíciókat három társadalmi osztály kötheti meg: a szegények (alacsony jövedelműek csoportja [*L*]), a középosztály (közepes jövedelműek csoportja [*M*]) és a gazdagok (magas jövedelműek csoportja [*H*]).

Az elméleti modell lényeges kikötése a nem regresszív újraelosztás feltételezése. Eszerint a demokratikus újraelosztásban a szegények mindig nyernek, a gazdagok mindig veszítenek, a középosztály pedig jobban jár, mint a gazdagok, de kevesebbet nyer, mint a szegények. A szerzők hangsúlyozzák, hogy e feltételezés alátámasztható empirikusan, mivel megfelel a tényeknek, és indokolható normatív módon, amennyiben a demokratikus kormányokat köti a méltányos elosztás normája. Következik továbbá a demokratikus berendezkedés egyéb intézményeinek működéséből (sajtószabadság, egyesülési jog, stb.) is (Iversen és Soskice, 2006: 167.). Vegyük azonban észre, hogy a nem regresszív újraelosztás követelménye az elmélethez képest olyan külsődleges, nem a modelltől analitikusan levezetett feltételezés, amely ugyanakkor hatást gyakorol a modell működésére. A modellben elvileg az alábbi társadalmi koalíciók lehetségesek: *LM* a *H* ellenében, *MH* az *L* ellenében, *LH* az *M* ellenében. A nem regresszív újraelosztás követelménye szűkíti az elmélet által figyelembe vehető lehetséges kimenetek körét, mivel egyrészt kizárja a középosztályt megadóztató *LH* koalíciót, mint lehetőséget (*LH* az *M* ellenében), másrészt korlá-

tozza az *MH* koalíció lehetséges döntéseinek körét, amennyiben kizárja a szegényeket megsarcoló újraelosztás lehetőségét.

A kormányzat politikai beállítottságát a választások eredménye, a választások eredményét a középosztály szavazói döntenek el. A középosztály a nem regresszív újraelosztás követelményének figyelembe vételével kétféleképpen dönthet: vagy szövetkezik a szegények osztályával azért, hogy megadóztassa a gazdagokat (*LM* koalíció *H* ellenében), vagy szövetkezik a gazdagokkal, hogy a szegények ne tudják megadóztatni (*MH* koalíció *L* ellenében). A választási rendszer sajátosságai határozzák meg, melyik koalíció, és ennek következtében milyen újraelosztás jön létre. A kétpárti többségi rendszerben az *MH* koalíció által támogatott, kevesebbet újraelosztó jobbközép párt alakíthat inkább kormányt, a többpárti arányos rendszerben a középen álló párt (*M*) és a többet újraelosztó baloldali párt (*L*) koalíciójaként létrejövő *LM* koalíció jut inkább hatalomhoz.

A többségi választási rendszerben két párt versenyez a szavazatokért: a bal-közép *LM* párt és a jobbközép *MH* párt. *L* és *M* megegyeznek a közös politikáról az *LM* pártban, *M* és *H* megegyeznek a közös politikáról az *MH* pártban. A két párt egy-egy koalíciópártot képez.

A kétpárti rendszerben az a párt győz, amelyik elnyeri a medián szavazó bizalmát, megkapja *M* szavazatát. *M* szavazatát a pártok akkor szerezhetik meg, ha mérsékelt, középre húzó programokat hirdetnek. Arra azonban nincsen garancia, hogy a győztes párt a választások után ragaszkodik mérsékelt, a medián szavazó számára vonzó programjához. Mindig van arra esély, hogy a választások után *L* az *LM* pártban és *H* az *MH* pártban más, saját törzsszavazóinak kedvesebb politikát folytat majd. A kétpárti rendszerben *M* azért támogatja szavazatával inkább az *MH* jobbközép pártot, mert *M* jobban fél attól, hogy az *LM* párt kormánya balra mozdul, mint attól, hogy az *MH* párt kormánya jobbra tér ki.

Ha az *LM* kormány balra mozdul, akkor megemeli *M* (és *H*) adóját, hogy újraelosztást hajtson végre az alacsony jövedelmű csoport érdekében, oly módon, hogy *M* nem részesedik *H* megadóztatásából sem, tehát *M* jövedelemvesztést szenved el. *M* azért nem részesedik *H* megadóztatásából, mert a szavazás után nincsen hatalmában az, hogy befolyásolja az *LM* kormány döntéseit. Ha az *MH* kormány jobbra mozdul, akkor az adót és az újraelosztást csökkenti, mivel nem folytathat regresszív elosztási politikát, a szegények megadóztatásából nem növelheti a középosztály és a gazdagok jövedelmét. Ha az *MH* kormány politikáját *H* határozza meg, akkor *M* elveszíti az újraelosztásból származó jövedelmét, de adója is csökken, így növelheti magánköltekezését.

M nem írhat alá olyan szerződést a kormánnyal, amely kikényszeríti azt, hogy az *LM* kormány nem mozdul el balra, így *M* nem lehet biztos abban, hogy az *LM* kormány nem fog az *M* platformhoz képest balra kilengeni. E hi-telességi vagy elköteleződési probléma miatt *M* számára elfogadhatóbb az *MH*

párt kormánya mint az **LM** párté. Ez nem jelenti azt, hogy az **MH** párt mindig győzni fog. Ha az **LM** párt vezérét a medián szavazó mérsékeltabbnak látja, mint az **MH** párt vezérét, akkor az **LM** pártra szavaz.

Az arányos választási rendszerben három párt van: **L**, **M** és **H**. Ezért **MM**-re szavaz.

Kormányt csak két párt koalíciója hozhat létre. Azt, hogy **LM** koalíció vagy **MH** koalíció jön-e létre, az **M** párt dönti el. Ebben a helyzetben **ML**-t választja koalíciós partnerként, mert **L** és **MH** kizárásával megoszthatja egymás között az adóbevételt, míg ha **MH**-val lép koalícióra, akkor a bevételek három felé oszlanak, mert a nem regresszív újraelosztás feltétele miatt **H** és **M** nem zárhatja ki **L**-t a jövedelemből való részesedésből: **L** soha nem zárható ki az újraelosztandó jövedelmekből való részesedésből, még akkor sem, ha nem tagja a koalíciónak.⁷

Az arányos választási rendszerben a középosztály számára nincsen olyan hitelességi probléma, mint a kétpárti rendszerben, mivel a középosztály saját pártot képes a parlamentbe juttatni, ily módon a medián szavazó (**M**) saját pártjára (**M**) szavazhat, és **M** a szavazás *után* képes **M** érdekeit érvényesíteni az **L** és **M** pártok közötti kormányalakító koalíciós alkukban.

Az arányos választási rendszerben a kormány nem koalíciópárt, hanem pártok koalíciója (Iversen és Soskice 2006: 169.). Az arányos választási rendszerben ezért nincsen elkötelezettségi vagy hitelességi probléma, minden párt saját választóinak preferenciáit követi. A középosztály számára garancia az, hogy pártja a választások után köt koalíciót, ily módon a szavazatok leadása után képes befolyást gyakorolni az újraelosztásra azzal, hogy koalíciós partnert választ, és a koalícióban önálló pártként van jelen.

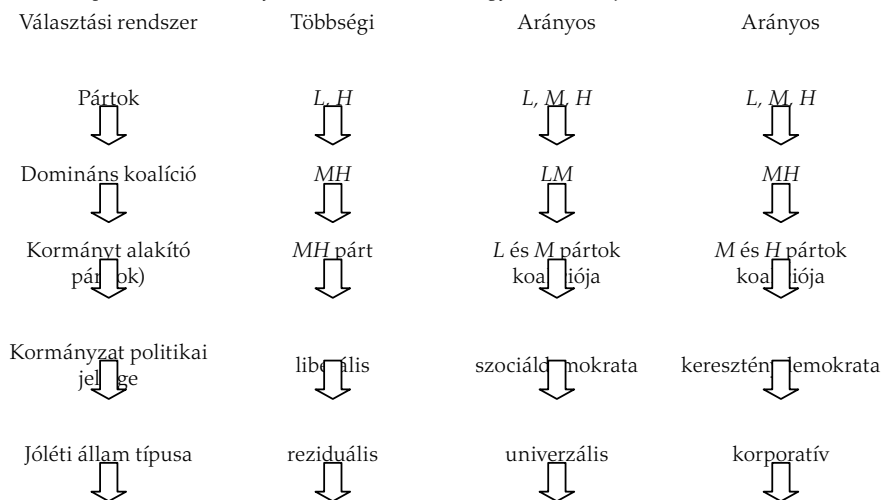
Ez az elmélet jól illeszthető azokhoz a tényekhez, amelyek a választási rendszerek sajátosságai és a hatalomra kerülő pártok politikai beállítottsága közötti szoros összefüggésről tanúskodnak. 1945 és 1998 között 17 fejlett demokrácia esetét vizsgálva a kutatók azt találták, hogy a többségi választási rendszerben a kormányok háromnegyede jobbközép, míg az arányos választási rendszerben a kormányok háromnegyede balközép beállítottságú volt (Iversen és Soskice, 2006: 165–166.). Ugyanakkor vannak az elmélet szempontjából kivételes esetek. Ilyen kivétel Németország. Németországban a választási rendszer arányos, mégis 34 évig voltak hatalmon jobbközép, és csak 16 évig balközép kormányok. Az ok Iversen és Soskice szerint a német kereszténydemokrata pártok (CDU/CSU) szerepében kereshető. A CDU/CSU pártszövetség különböző jövedelmű csoportok (**H**, **M**, **L**) olyan koalíciója, amely a párton belüli alkukban egyezteteti e csoportok érdekeit. Ezért a kereszténydemokraták a magas jövedelmű szavazókat képviselő konzervatív pártoknál hitelesebben jeleníthetik meg magukat a középhez közel álló pártként. A középosztály (**M**) pártja ezért inkább a kereszténydemokrata párttal lép koalícióra. A mérleg nyelvét játszó kis liberális párt (FDP) inkább a CDU/CSU-t és nem a szociáldemokrata pár-

tot (SPD) választotta koalíciós partnerként. Az arányos választási rendszer azonban még ebben az esetben is hatást gyakorol a kormányzati politikára, mert a jobboldal csak úgy tudja megszerezni a kormányzati hatalmat, hogy bizonyos mértékű újraelosztást előírányzó kompromisszumot köt az alacsonyabb jövedelmű csoportokkal (Iversen és Soskice, 2006: 176.).

Jegyezzük azonban meg, hogy az elmélet fenti alkalmazása a német politikára nem magától értetődő. Az elméleti modellben ugyanis a medián szavazó M olyan pártot támogat ($\mathbf{M}$), amely a bal-jobb politikai skálán közepén áll. A szociális és a politikai közép pozíció nem válik el egymástól. Az FDP azonban a 80-as évektől kezdődően a bal-jobb skála jobb oldala felé húzódott. Azok az M szavazók, akik jövedelmi helyzetüket tekintve közepén állnak, és az FDP-re szavaznak, ily módon egy olyan karakteres $\mathbf{H}$ politikát támogatnak, amelyhez képest a CDU/CSU balra, az $\mathbf{M}$ politikához az FDP-nél közelebb áll. Az FDP ugyan szociális értelemben lehet a középosztály és a medián szavazók pártja, de politikai értelemben, szemben a bal- és jobboldali néppártokkal, a középtől kifelé húz.

6. ábra A politikai intézményi hatás elméletének magyarázó sémája

A politikai intézményi hatás elméletének magyarázó sémáját a 6. ábra foglalja össze. A séma egyik érdekessége az, hogy magába integrálja a PRT gondolatmenetének a domináns koalíció, a kormányzat politikai jellege, és a politikai kimenetek közötti összefüggésre vonatkozó elemeit, de különbözik is a PRT-től abban, hogy a társadalmi, politikai szereplők közötti koalíciókat függő változóként kezeli, és a választási rendszer sajátosságaiból vezeti le. E levezetés a társadalmi koalíciók makrotársadalmi elemzését váltja fel a medián szavazó viselkedésének a választási rendszer logikájához illeszkedő mikroökonomiai analízisével. Az elmélet továbbá két független változóra épít, így két ki-

menetet különböztet meg: a többségi választási rendszernek kisebb, az arányos választási rendszernek nagyobb újraelosztás felel meg. A többségi választási rendszerben jobbközép koalíciók liberális politikát folytató kormányokat, az arányos választási rendszerben balközép koalíciók szociáldemokrata politikát folytató kormányokat juttathatnak hatalomra. A konzervatív jóléti rezsimit az elmélet nem analitikus sémájából vezeti le, hanem e séma történeti alkalmazása révén magyarázza, hiszen ez olyan eset, amelyben arányos választási rendszerben jobbközép koalíció juttat hatalomra konzervatív politikát folytató kormányt.

A választási rendszerek és politikai kimenetek közötti kapcsolatot nem csupán analitikus-intézményi érveléssel lehet alátámasztani. Iversen és Soskice maguk hívják fel a figyelmet arra, hogy e kapcsolat olyan történeti, intézményi magyarázatot is kapott, amely a választási rendszerek és a kormányzati politika összefüggését nem a választási rendszer intézményi tulajdonságaival, hanem a társadalmi-politikai koalíciók közötti erőviszonyok különbségeivel hozta összefüggésbe (Iversen és Soskice, 2006: 177.). Ez a magyarázat megfordítja a korábban tárgyalt összefüggést: nem a választási rendszer sajátosságai szelektálják ki a kormányt alakító pártot vagy pártokat, hanem a politikai pártok alakítják ki a nekik megfelelő választási rendszert. Ez az érvelés illeszkedik a hatalmi erőforrások elméletének logikájához. Eszerint a logikai sor az alábbi: társadalmi-politikai koalíciók közötti erőviszonyok → választási rendszerek → kormányzati politikai kimenetek.

Történetileg az arányos választási rendszerek a többségi választási rendszerből jöttek létre. E folyamat összekapcsolódott a választójog kiterjesztésével. Rokkan szerint, ha a választójog kiterjesztésének idején egy egységes jobboldal állt szemben egy feltörekvő, de megosztott baloldallal, akkor a hatalmon lévő jobboldal úgy döntött, hogy fenntartja a többségi elvű választási rendszert (Rokkan et al, 1970). Boix ehhez hozzáfűzi, hogy a jobboldal akkor is fenntartotta a többségi választási rendszert, ha a baloldal egységes és erős volt ugyan, de a meggyengült jobboldalon egy párt kiemelkedett a többi közül, és képes volt összegyűjteni a jobboldali szavazatokat (Boix, 1999: 609.). Ha azonban egy megosztott jobboldal állt szemben egy feltörekvő és egységes baloldallal, akkor a hatalmon lévő jobboldal feladta a többségi választási rendszert és az arányos választási rendszer bevezetése mellett döntött. Ha a bal és a jobb történetileg kialakult tagoltsága fennmarad, akkor a későbbi időszakokban a jobboldal a többségi rendszerben, míg a baloldal az arányos rendszerben élvez előnyt. Az előbbi esetben a többségi választási rendszer a nem megosztott jobboldal pártját segíti a megosztott baloldali pártokkal szemben, míg az utóbbi esetben az arányos választási rendszer az egységes baloldalt segíti, mert reprodukálja a jobboldali pártok fragmentáltságát, és ezzel megnehezíti a jobboldali pártok koordinált cselekvését, mivel a megegyezés tranzakciós költségei a pártok számának növekedésével szintén emelkednek (Iversen és Soskice, 2006: 177).

Rokkan és Boix álszpontjával szemben Iversen és Soskice azt hangsúlyozza, hogy a munkaadókat képviselő jobboldal nem a baloldali pártoktól való félelmében vezette be az arányos választási rendszert, hanem azért, mert ez a választási rendszer segíti a munkavállalói érdekszervezetekkel való kiegyezést és együttműködést. Igaz, hogy az arányos választási rendszer a baloldali pártoknak kedvez, és ezért a vállalkozók számára nagyobb terheket jelentő nagyobb újraelosztást hoz magával, az együttműködésnek ezt az árát azonban a vállalkozók hajlandók voltak megfizetni (Iversen és Soskice, 2009: 443.).

A történeti-intézményi magyarázat elméleti következtetései tehát annyiban megegyeznek az analitikus-intézményi modell elméleti következtetéseivel, amennyiben szoros kapcsolatot mutatnak ki a választási rendszer és a hatalomra kerülő politikai pártok jellege között, de, mint ezt Iversen és Soskice megállapítják, az egyezés mögött az érvelések különbözősége húzódik meg (Iversen és Soskice, 2006: 177.).

A politikai intézményi hatás elmélete oksági összefüggést tételez fel a választási rendszerek, a kormányzat jellege és a jóléti állam típusa között. Eszerint az arányos választási rendszer szelektív módon támogatja a baloldali kormányok hatalomra kerülését, a baloldali kormányok pedig jelentős újraelosztást hajtanak végre. A többségi választási rendszerek jobboldali pártoknak és kormányoknak kedveznek, a jobboldali pártok pedig kisebb mértékű újraelosztást alkalmaznak. Ezt a logikát kérdőjelezi meg Lupu és Pontusson. Érvelésük szerint igaz az, hogy a balközép kormányok nagyobb mértékű újraelosztást hajtanak végre az arányos választási rendszerben, mint a jobbközép kormányok a többségi választási rendszerben, de az is igaz, hogy a jobbközép kormányok is nagyobb mértékű újraelosztást hajtanak végre az arányos választási rendszerben, mint a többségi választási rendszerben. Ebből az következik, hogy a választási rendszer sajátosságai nem a kormányzat politikai jellegének meghatározásán keresztül hathatnak a jóléti állami rezsimekre. „(A)z arányos választási rendszer és az újraelosztás közötti kapcsolat nem a kormány pártpolitikai jellegétől, hanem a politika gravitációs központjától függ.” (Lupu és Pontusson, 2008: 9.) A politika gravitációs központját a medián szavazó preferenciái határozzák meg. A medián szavazó preferenciái különböznek a kétféle választási rendszerben, a versengő pártok pedig mindkét oldalon ehhez igazodnak. A balközép és jobbközép pártok azért támogatják jobban az újraelosztást az arányos, mint a többségi választási rendszerben, mert a medián szavazó is inkább újraelosztás-párti az arányos választási rendszerben. Iversen és Soskice azért nem reflektál erre a problémára, mert rögzíti a választói preferenciákat, ily módon kiesik elméletükből ez a lehetséges összefüggés (Lupu és Pontusson, 2008: 24.).

Lupu és Pontusson szerint tehát van összefüggés a választási rendszer és az újraelosztás mértéke között, de nincsen összefüggés a kormányon lévő párt politikai színezete és az újraelosztás között: egy kormányon lévő párt nem azért

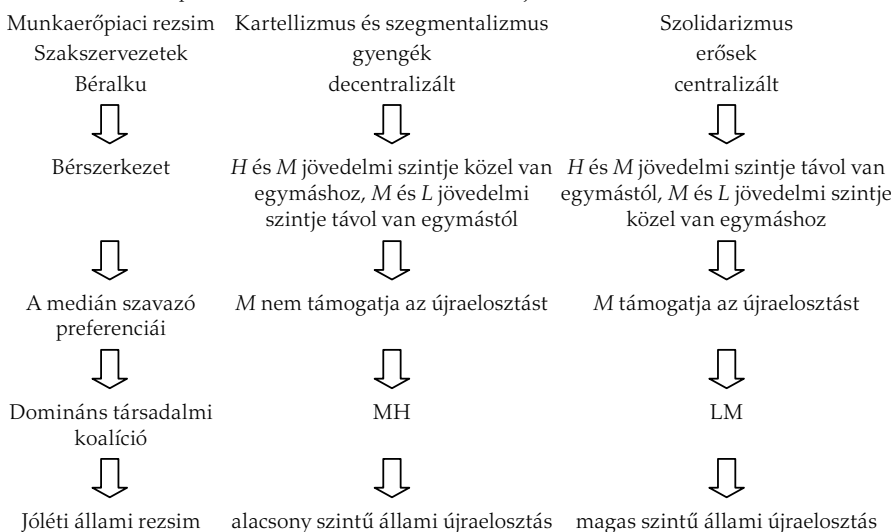
fogja növelni (csökkenteni) az újraelosztást, mert szociáldemokrata (konzervatív), hanem mert arányos (többségi) választási rendszerben jutott hatalomra. A jóléti rezsím sajátosságai kapcsolódnak a választási rendszer sajátosságaihoz, de e kapcsolat arra vezethető vissza, hogy az eltérő választási rendszerekben a medián szavazó preferenciái is eltérnek. De hogyan magyarázható a szavazói preferenciák különbsége? E preferenciák eltéréseit Lupu és Pontusson a munkaerőpiaci szerkezet sajátosságaiból származtatja. A szerzők szerint az arányos választási rendszer olyan munkaerőpiaci rezsimmel jár együtt, amelyben a gazdasági szereplők között zajló neokorporatív alkuk kiegyenlítettebb bérstruktúrát eredményeznek. Ebben az érvelésben, módosult formában ugyan, de visszatér a PRT alap gondolata: az anyagi javak elosztása és újraelosztása a meghatározó gazdasági csoportok közötti erőviszonyok függvénye. A viszonylag kiegyenlített bérstruktúrát eredményező alkuk ugyanis viszonylag erős szakszervezetek létét tettezik fel. A bérszerkezet sajátosságai pedig a következőképpen hatnak a medián szavazó újraelosztással kapcsolatos preferenciáira: ha a középső és az alsó jövedelmek közötti különbségek kicsik, akkor a medián szavazó több újraelosztást követel, ha a felső és a középső jövedelmek összenyomottak, akkor a medián szavazó kisebb mértékű újraelosztást támogat. Ha a medián szavazó jövedelme közelít az alacsony jövedelmű csoportok jövedelméhez, akkor velük vállal szolidaritást, ha a medián szavazó jövedelme a gazdagok jövedelméhez esik közel, akkor velük alkot közös platformot (Lupu és Pontusson, 2008: 10-11.).

A választási rendszer és a jóléti állami rezsím között tehát van kapcsolat, de ez nem oksági. Az okokat a jövedelem-eloszlást meghatározó munkaerőpiaci rezsim sajátosságaiban kell keresni. "Azt állítjuk, hogy a munkaerőpiaci intézmények formálják az egyenlőtlenség szerkezetét, és ezen keresztül megváltoztatják a közepes jövedelmű szavazók 'objektív' politikai preferenciáit." (Lupu és Pontusson, 2008: 24.) A munkaerőpiaci intézmények különbségeinek magyarázata pedig ráutalt a PRT érvelésére: azokban az országokban alakultak ki viszonylag kiegyenlített bérek, amelyekben neokorporatív alkuk keretében egyeztek meg a munkaadók és a munkavállalók a bérekről. Ilyen neokorporatív alkuk pedig akkor jöhettek létre, ha a munkavállalói oldalon erős érdekérvényesítő képességgel rendelkező szakszervezetek léteztek.

Kiegészíthetjük mindezt azzal, hogy már a PRT Esping-Andersen-i változata is endogenizálta a választói preferenciákat. A PRT hagyományos felfogásában a választók preferenciáit nem csupán relatív jövedelmi helyzetük, hanem a jóléti állami rezsím típusa is alakítja. Eszerint a medián szavazó preferenciái nem függetlenek a jóléti állam rezsimjétől, ellenkezőleg, a különböző jóléti állami rezsimekben különbözőek lehetnek az újraelosztással kapcsolatos választói preferenciák. A medián szavazó éppen azt a rezsimet támogatja, amelyben létezik. Más szóval: a jóléti állami rezsimek egy pozitív visszacsatolás révén megrögzítik saját magukat. A medián szavazó a szociáldemokrata jóléti állam-

ban az univerzális ellátás fennmaradásában érdekelt, ezért preferenciái a bal-jobb skálán a középhez képest balra tolódnak. Ugyanakkor a medián szavazó a liberális jóléti államban a reziduális jóléti rezsim fennmaradásához ragaszkodik, nem kíván többletterheket vállalni többlet állami szolgáltatásért cserében. Ezért a medián szavazó preferenciái ebben a rezsimben a bal-jobb skálán a középhez képest jobbra tolódnak. Ebből következően „...azok az osztálykoalíciók, melyekben e három különböző jóléti államtípus (működésmód) gyökerezett, nemcsak ezek múltbeli alakulásának, de jövőbeli kilátásainak magyarázatául is szolgálnak.” (Esping-Andersen, 1991: 131.) Ez az érvelés azonban elméleti körforgásba kényszeríti a választói preferenciák és a jóléti állami rezsim kapcsolatára vonatkozó felfogást: a választók preferenciáikat követve választanak jóléti állami rezsimet annak megfelelően, melyik politikai erőt támogatják, ugyanakkor a jóléti állami rezsim magához idomítja a választói preferenciákat. A választói preferenciák egyszerre a jóléti állami rezsim okai és következményei. Az elméleti körforgásból Esping-Andersen a logikai körforgás temporalizálásával lép ki. A szerző megkülönbözteti egyrészt a jóléti állam kialakulásának, másrészt fennmaradásának, jövőbeni fejlődésének kérdését. Az első esetben a választói preferenciák a jóléti állami rezsim okai, a második esetben következményei. Lupu és Pontusson más utat választ, a választói preferenciák endogenizálását a munkaerőpiaci rezsim és nem a jóléti állami rezsim alapján végzik el. Így az ő érvelésükben a jóléti állami rezsim egyértelműen okozata és nem oka a választói preferenciáknak. Lupu és Pontusson érvelését a 7. ábra foglalja össze.

7. ábra A munkaerőpiaci rezsim hatásának elméleti sémája

KONKLÚZIÓ

A PRT-elmélet a jóléti állam rezsimjeinek különbségét a makrostrukturális szinten értelmezett társadalmi koalíciók különbségeire vezeti vissza. Az elemzés a munkaadók és munkavállalók, tőke és munka konfliktusának, ellentétének feltételezésére épül. Ez a magyarázat figyelmen kívül hagyja a munkaadók lehetséges érdekeltségét és pozitív szerepét a jóléti állam kialakulásában és fenntartásában.

Az osztályközi koalíciók elmélete a jóléti politikák elosztási és szabályozási hatásainak megkülönböztetésével megmutatja, hogy a jóléti állam létrehozása és fenntartása a munkaadók és munkavállalók, tőke és munka közötti érdekegyezésen, nem pedig érdekellentéteken alapulhat. Ez a magyarázat nem feltétlenül helyettesíti, ki is egészítheti a PRT-tézist: az osztályközi érdekegyezések léte nem zárja ki az osztályok közötti érdekellentétek létét. Ezért a teljes magyarázat mindkét feltételezést figyelembe veheti.

Az osztályközi koalíciók elmélete a liberális és szociáldemokrata jóléti állam kialakulásával foglalkozik, és nem tematizálja a kereszténydemokrácia meghatározó szerepére épülő konzervatív jóléti állam kérdéskörét. E paradigmában a politikai változók (a kormányzat pártirányultsága) kiesnek az elméletből, exogén változókká alakulnak.

A VoC paradigma a jóléti állam rezsimjeinek kérdését a kapitalizmus változatainak eltérő intézményi konfigurációihoz köti. Az elmélet a jóléti államot a termelési rezsimnek, a képzési profilok és a politikai intézményi keret kapcsolatának keretébe helyezi. Ez lehetőséget teremt a munkaerőpiaci, a jóléti és a termelési rezsimnek kölcsönös feltételezettségének, a politikai intézményrendszerrel való kapcsolatuknak a vizsgálatára. A VoC-teória mikrostrukturális alapokra épül és a változói közötti kölcsönös összefüggéseket tárja fel, elemzéseiben nem foglalkozik azokkal a jóléti állam és a gazdaság társadalomstruktúrája közötti makrostrukturális és oksági összefüggésekkel, amelyeket a PRT-elmélet tematizál.

A politikai intézményi hatás elmélete oksági összefüggésként mutatja be a különböző választási rendszerek és jóléti állami rezsimnek kapcsolatát, holott lehetséges, hogy a kapcsolat oka egy harmadik, az elmélet által kizárt tényezőben keresendő. Az elmélet továbbá a kereszténydemokrata, korporatív jóléti államot nem az analitikus elemzésnek, hanem az elmélet történeti alkalmazásának szintjén vizsgálja.

Végül megállapíthatjuk, hogy a történeti-intézményi (PRT) és az analitikus intézményi (VoC) iskola egyaránt hozzájárulhat a jóléti állam rezsimjeinek megértéséhez: az előbbi a makrostrukturális oksági kapcsolatok feltárását, az utóbbi a jóléti állam gazdasági és politikai intézményekbe való beágyazottságának mikrostrukturális megalapozását végezheti el.

JEGYZETEK

- ¹ A legismertebb Esping-Andersen (1991) hármas tipológiája. De – jelentős részben Esping-Andersen elméletére reagálva – születtek további tipizálások is (például Castles and Mitchell, 1992; Ferrera, 1996; Bonoli, 1997; Korpi and Palme, 1998). A különböző tipizálási kísérletek elemzéséhez: Arcanjo, 2009 és Arts és Gelissen, 2002.
- ² A dekommodifikáció fogalmát Claus Offe vezette be az irodalomba. Vö.: Offe, 1984: 124.
- ³ A PRT érvelését Esping-Andersen mellett leginkább Korpi írásai bontják ki. Vö.: Korpi, 1983.
- ⁴ Az osztályközi koalíciók elméletét Swenson mellett Mares 2001, 2003 és Swank és Martin 2001 fogalmazták meg. E dolgozatban az elméletet Swenson munkái alapján ismertetem.
- ⁵ Erre utal Iversen és Soskice: „... if it is true that the welfare state is built on the shoulders of an unwilling capitalist class, it is hard to understand the continued enthusiasm of capitalists to invest in economies with large, ‘de-commodifying’ welfare states.” (Iversen és Soskice, 2009: 439.) „It is true that the literature in the PRT tradition, including some of Korpi’s own work, makes the claim that left governments pursue policies that will “compensate” capital for redistribution. But PRT cannot have it both ways. If capital is fully compensated, then there is no conflict of interest (or capital is in the end all powerful). If it is not, then investments in countries with large welfare states should be lower.” (Iversen és Soskice, 2009: 439.)
- ⁶ Ezt az elméletet Iversen és Soskice (Iversen és Soskice, 2006, 2009) fogalmazta meg, a dolgozat Iversen és Soskice, 2006 gondolatmenetét mutatja be.
- ⁷ Iversen és Soskice, 2009 érvelése ettől valamelyest eltérő: “Since M benefits more from taxing an unprotected H than from taxing an unprotected L , M will choose L as coalition partner.” (Iversen és Soskice, 2009: 452.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arcanjo, Manuela (2006): *Ideal (and Real) types of welfare state*. ISEG/UTL, Department of Economics, WP 06, 1–34. (<http://econpapers.repec.org/paper/iseisegwp/wp62006.htm>)
- Arcanjo, Manuela (2009): *Regimes and Reform of Welfare State: the Classification of Ten European Countries in 1990 and 2006*. ISEG (School of Economics and Management)/Technical University of Lisbon, Department of Economics, WP 34/2009/DE/SOCIUS, 1–18.
- Arts, Wil and Gelissen, John (2002): Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report. *Journal of European Social Policy*. Vol. 12., No. 2. May, 137–58.
- Boix, Carles (1999): Setting the Rules of the Game: The Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies. *The American Political Science Review*. Vol. 93., No. 3, September, 609–624.
- Bonoli, Giuliano (1997): Classifying Welfare States: a Two-dimension Approach. *Journal of Social Policy*. Vol. 26., No. 3., July, 351–372.
- Castles, Francis G., and Mitchell, Deborah (1992): Identifying Welfare State Regimes: The Links between Politics, Instruments and Outcomes. *Governance*, Vol. 5., No. 1. January, pp. 1–26.
- Esping-Andersen, Gøsta (1991): Mi a jóléti állam? In: Ferge Zsuzsa és Lévai Katalin (eds.): *A jóléti állam*. Budapest, T-Twins, 116–134.
- Estevez-Abe, Margarita, Iversen, Torben, and Soskice, David (2001): Social Protection and the

- Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State. In: Hall, Peter A. and Soskice, David (eds.): *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford, Oxford University Press, 145–183.
- Ferrera, Maurizio (1996): The “Southern Model” of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*. Vol. 6., No. 1., February, 17–37.
- Hacker, Jacob S. és Pierson, Paul (2002): Business Power and Social Policy: Employers and the Formation of the American Welfare State. *Politics & Society*. Vol. 30., No. 2., June, 277–325.
- Hacker, Jacob S. és Pierson, Paul (2004): Varieties of Capitalist Interests and Capitalist Power: A Response to Swenson. *Studies in American Political Development*. Vol. 18., No. 2., Fall, 186–195.
- Hicks, Alexander and Esping-Andersen, Gøsta (2005): Comparative and Historical Studies of Public Policy and the Welfare State. In: Janoski, Thomas, Alford, Robert R., Hicks, Alexander M., Schwartz, Mildred A. (eds.): *The Handbook of Political Sociology. States, Civil Societies, and Globalization*. New York, Cambridge University Press, 509–525.
- Iversen, Torben és Soskice, David (2006): Electoral Institutions and the Politics of Coalitions: Why Some Democracies Redistribute More than Others. *The American Political Science Review*. Vol. 100., No. 2., May, 165–181.
- Iversen, Torben és Soskice, David (2009): Distribution and Redistribution. The Shadow of the Nineteenth Century. *World Politics*. Vol. 61., No. 3., July, 438–486.
- Korpi, Walter (1983): *The democratic class struggle*. London, Boston, Routledge & K. Paul
- Korpi, Walter, és Palme, Joakim (1998): Source The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries. *American Sociological Review*. Vol. 63., No. 5., October, 661–687.
- Lupu, Noam, Pontusson, Jonas (2008): *Income Inequality, Electoral Rules and the Politics of Redistribution*. (Kézirat) 1–47.
- Mares, Isabela (2001): Firms and the Welfare State: When, Why, and How Does Social Policy Matter to Employers? In: Hall, Peter A. és Soskice, David (eds.): *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford, Oxford University Press, 184–212.
- Mares, Isabela (2003): The Sources of Business Interest in Social Insurance. Sectoral versus National Differences. *World Politics*, Vol. 55., No. 2., January, 229–258.
- McCarty, Nolan, and Pontusson, Jonas (2009): The Political Economy of Inequality and Redistribution. In: Wiemer, Salverda, Nolan, Brian és Smeeding, Timothy (eds.): *Handbook on Economic Inequality*. London, Oxford University Press. 665–692.
- Offe, Claus (1984): *Contradictions of the Welfare State*. Cambridge, MIT Press.
- Rokkan, Stein (et al.) (1970): *Citizens, elections, parties: approaches to the comparative study of the processes of development*. Oslo, Scandinavian University Press.
- Swank, Duane, Martin, Cathie Jo (2001): Employers and the Welfare State. The Political Economic Organization of Firms and Social Policy in Contemporary Capitalist Democracies. *Comparative Political Studies*. Vol. 34., No. 8., October, 889–923.
- Swenson, Peter A. (2002): *Capitalists against Markets: The Making of Labor Markets and Welfare States in the United States and Sweden*. Oxford, Oxford University Press.
- Swenson, Peter A. (2004): Varieties of Capitalist Interests: Power, Institutions, and the Regulatory Welfare State in the United States and Sweden. *Studies in American Political Development*. Vol. 18., No. 1., Spring, 1–29.